

* RECENZE *

Pašteková, S.: Proces, kánon, recepcia. Historiografické, translatické a interpretačné aspekty skúmania ruskej literatúry. VEDA, vydavateľstvo SAV. Bratislava 2013.

Monografia Sone Paštekovéj – ako naznačuje už jej titul i podtitul – sa venuje trom tematickým a metodologickým okruhom, na ktoré autorka ako literárna vedkyňa-rusistka dlhodobo koncentruje svoju pozornosť.

Prvé tri štúdie prvej kapitoly, ktoré prirodzene spája do koherentného tematického celku problematika historizmu v širokom zmysle slova (historizmus vo vzťahu k interpretácii evolúcie literárneho procesu, historizmus a problémy literárnej historiografie, historizmus a premenlivosť estetického kánonu), prinášajú celý rad autorkiných postrehov a analýz, ktoré nielen rozkrývajú súčasný stav literárnovedného a metodologického uvažovania o vytýčenom okruhu tém, ale aj sumarizujú a hierarchizujú prezentovanú sumu poznatkov a načrtávajú Paštekovéj postoj k nim. Hoci s jej afirmatívnym postojom k metodologickej pluralite koncipovania moderných historiografických interpretácií literárnej evolúcie možno súhlasiť, nedá nám neupozorniť prinajmenšom na dva fakty: po prvé, nech už by sme hovorili o akomkoľvek modeli (komparatívne dejiny literatúry alebo kultúry širšieho či užšieho areálového rozsahu, slovníkové či encyklopedické historiografické práce, dejiny literárnych kánonov, druhov či žánrov, atď., atď.), vždy bude v ich pozadí v nejakej forme stáť proces – povedané slovami B. A. Uspenského – semiotizácie reality, v rámci ktorého z pohľadu prítomnosti selektujeme a hierarchizujeme minulosť, čím de facto determinujeme aj charakter budúcnosti; po druhé, či už budeme hovoriť o kontinuite alebo diskontinuite evolúcie literárneho procesu, jeho lineárnosti a kauzálnosti alebo o literárnom procese ako „nelineárnej sústave alternatívnych sujetov, realizovaných s časovým odstupom“ (s. 30), vždy budeme nejakým spôsobom reagovať na fenomén, ktorý v najvšeobecnejšej podobe môžeme nazvať tradíciou. Vychádzajúc z týchto faktov treba len súhlasiť s tvrdením, ktoré S. Pašteková uvádza na s. 29, že „otázka krízy metodologickej paradigmy literárnych dejín“ je „primárne teoretickým problémom“. Z toho všetkého však zároveň vyplýva aj jedna z kľúčových otázok pre literárnu historiografiu obdobia postmoderny: má právo v dnešnej dobe zahlcujúcej človeka záplavou informácií podávaných v širokom zábere „metodologických paradigiem“ rezignovať na snahu hľadať vnútorné zákonitosti vývoja literatúry? Nemala by byť táto snaha o semiotizáciu literárnej reality, resp. reality literárneho procesu o to nalichavejšie pociťovaná, o čo viac budeme hovoriť o „prechodnej etape od tradičných dejín k »minimalistickým«“ (s. 29)?

V štúdií *Premeny estetického kánonu a čitateľská pamäť* S. Pašteková identifikuje kľúčové prvky determinujúce dynamiku striedania literárnych kánonov tak v oblasti intraliterárnych, ako aj extraliterárnych faktorov. Pritom zdôrazňuje, že pri „zániku panujúceho literárneho kánonu, jeho tvorivých princípov“ stojí obvykle „výrazná autorská individu-

lita, ktorá spočiatku pracuje s vyprázdneným modelom literárnej tvorby, s formou dožívajúcej paradigmy” a „parodujú jej postupy ju zároveň naplňa novým obsahom” (s. 34). Pravda, v tomto kontexte by si hádam zaslúžilo trocha opatrnejšiu formuláciu inak poetologicky relevantné konštatovanie, že N. V. Gogol, hoci je „tradične pokladaný za zakladateľa ruského realizmu“, sa nebojí do svojej poetiky implementovať „fantastiku, mysticismus, hyperbolizáciu, absurdnosť” (s. 36). Tieto črty jeho poetiky sa totiž iba pri spätnom pohľade (od 20., resp. 21. storočia ku Gogolovi) dajú označiť ako prekonávanie kritického realizmu tým, že „už v jeho zárodku” N. V. Gogol „inkorporoval“ do svojej poetiky prvky „nasledujúcich, ešte nerozvinutých literárnych smerov (novoromantizmu, modernizmu, symbolizmu)” (s. 36).

V druhej kapitole monografie sa S. Pašteková venuje analýze slovenských prekladov dvoch autorov 19. storočia (hry L. N. Tolstého a prekladu „stratenej“ kapitoly *Stavrogina s povel’* z Dostojevského románu *Besi*) a v záverečnej časti na materiáli súčasnej ruskej literatúry (A. Bitov, V. Jerofejev) osvetľuje problematiku nekanonických žánrov v ruskej literatúre, vrátane faktorov ich eventuálnej „kanonizácie“. Aj v tejto časti sú závery autorky monografie presvedčivé, analýzy celkových prekladateľských stratégií i čiastkových riešení sú adekvátne vyargumentované. Pravda, ako pri každej literárnovednej práci sa aj tu vynára zopár otázok, ktoré by – presnejšie odpovede na ne – možno pomohli ešte prehĺbiť jej interpretačné postrehy. Iba na ilustráciu uvedieme aspoň dve z nich:

1. Ak preklady Tolstého hry *Vláda tmy* vyšli na Slovensku v rokoch 1944, 1961 a 1989 a stali sa de facto „obraznou predzvesťou skorého zániku skutočnej „vlády tmy“ v slovenskom kultúrno-historickom priestore (blížiaci sa porážka fašizmu, nástup slobodnejších 60. rokov v bývalom Československu, rozpad komunistického bloku v Európe roku 1989)“ a „dôkazom, že recepcia diel inonárodných literatúr sa môže stať jedným z impulzov, prispievajúcim k naplneniu duchovných a politických potrieb slovenského recipienta“, prečo, ako konštatuje sama autorka, intenzívnejšie nezarezovali v slovenskom kultúrnom priestore? Nebude jednou z príčin aj fakt, že ich ideová aktuálnosť bola v príkrom rozpore s „neaktuálnymi“ poetologickými postupmi, prostredníctvom ktorých Tolstoj prezentoval svoje myšlienkové poslanstvo? (Sama S. Pašteková v tejto súvislosti spomína prvoplánovosť, lineárnu mravoučnosť, didaktizmus, rezignovanie na divákovu či čitateľovu interakciu s umeleckým textom, založenú na odkrývaní sémantickej mnohovýznamovosti a v konečnom dôsledku zlyhanie na komunikačnej osi autor – dielo – čitateľ.)

2. Je biblické podobenstvo o posadnutom človeku, Ježišovi a stáde sviň (Evanjelium podľa Lukáša, 8, 32 – 36) v českom preklade Dostojevského *Besov* (vydanie z roku 1996) skutočne preložené B. Mathesiom, alebo ide o citáciu, resp. parafrázu tejto pasáže z nejakého staršieho českého prekladu Lukášovho evanjelia? Táto otázka sa natíska najmä pri porovnaní s Hegerovej slovenským prekladom Dostojevského vydaným v roku 2003. Ak by totiž u oboch išlo o autorský preklad tohto biblického podobenstva (u V. Hegerovej tak tomu zrejme bolo, aspoň keď porovnáme jej verziu s prekladom *Nového zákona Písma svätého*, vydaným Spolkom sv. Vojtecha v roku 1970), potom by sme naozaj mohli hovoriť o zásadných rozdieloch v prekladateľských poetikách, pričom – ako konštatuje S. Pašteková – absolútúriu by si zaslúžil skôr B. Mathesius. A takto postavenú otázku by sme mohli ešte doplniť ďalšou podotázkou: prečo V. Hegerová (prípadne aj B. Mathesius) v prípade takéhoto sakrálneho textu nesiahli po „kodifikovanej” podobe jeho prekladu?

Tretia kapitola monografie približuje prostredníctvom druhovo i žánrovo rozmanitého materiálu (Buninova „lyrická autobiografia“, symbolika mesta v poézii A. Achmatovovej, ruská antiutopická próza začiatku 20. storočia) pohľady S. Paštekovovej na umelecké špecifiká (ideové i poetologické) interpretovaných autorov, diel a žánrov. V prípade Buninovej prózy pritom funkčne opodstatnene vychádza z problému „žánrovej identifikácie Buninovho textu, vnímaného na pomedzí tradičnej autobiografie a moderného európskeho románu“ a za základnú črtu autorskej koncepcie *Arsenievovho života* pokladá „ambivalentnosť vnútornej organizácie textu v zmysle: 1. minulosť – prítomnosť, 2. domáce – cudzie, 3. lyrické – epické, 4. klasické – moderné, 5. realita (dokumentárnosť) – fikcia“. Pri analýze Achmatovovej poém *Requiem* a *Poéma bez hrdinu* zasa citlivo registruje „niekoľko sémantických vrstiev, postavených na originálnom systéme symbolov a obrazov: filozofické úvahy o nenaplnenom údele ženy na tragickom pozadí doby, opakovanie „večných kultúrnych obrazov“ a biblických archetypov (motív ukrižovaného syna a trpiacej matky, hriechu a odplaty, obete a vykúpenia, smrti a vzkriesenia)“, ako aj fakt, že „s konkrétnou biografiou autorky, s náboženským podtextom poémy, sa prelína apokalyptické videnie osudu vlastného pokolenia v obraze milovaného mesta“ (s. 77). Poetologické špecifiká Achmatovovej básnickej výpovede sleduje aj na žánrovo-kompozičnej úrovni (lyrický denník, pásmo, epizácia formou minipribehov a pod.). Trojicu Paštekovovej sond do podoby ruskej literatúry 20. storočia dopĺňa štúdia *Ruská antiutopická próza začiatku 20. storočia ako apokalyptický model sveta*, v ktorej autorka na pozadí historického prehľadu tohto žánru prezentuje jeho ruské novoidealistické i revolučno-marxistické transformácie. Aj v tomto prípade ponúka nielen zasvätený pohľad do danej problematiky, ale aj podnetné úvahy dopĺňajúce a upresňujúce súčasný stav poznania tejto tematickej i žánrovej odnože ruskej prózy v prvej tretine 20. storočia. V závere štúdie však svoje interpretačné postrehy rozširuje aj o stručný náčrt súčasného stavu (B. Lanin, T. Tolstá, D. Gorčev, V. Sorokin).

Monografia S. Paštekovovej je nielen zmysluplným príspevkom do súčasnej diskusie o úlohách, cieľoch a postupoch literárnej historiografie, ale prináša nové poznatky tak v oblasti slovenského translatologického a prekladateľsko-interpretačného uvažovania, ako i vo sfére čiastkových sond do skúmania ruskej literatúry 20. storočia.

Anton Eliáš

Duchovní/náboženský/národný pohľad na slovenskou literaturu

Fordinálová, E.: **Tajomné pramene v nás.** Literárne informačné centrum, Bratislava 2013. 155 s. ISBN 978-80-8119-071-1.

Autorka (nar. 1941) pôsobila postupne na kdysi samostatné Pedagogické fakulté v Trnave, v Literárnovednom ústave SAV (tehdejší názov na záložce je uveden chybně), od poloviny 90. let minulého stololetí zase na Pedagogické fakulté Trnavské univerzity. Její badatelskou doménou je slovenská literatura národního obrození, ještě přesněji jejího předromantického období (Ján Hollý, klasicismus), je autorkou několika knih, včetně těch z regionalistiky (Záhoří, Senice), v poslední době se orientuje na duchovní kořeny literatury. Rok nekulatého výročí cyrilometodějské mise, které bylo zvláště na Slovensku velmi